

FUSIONSÅRET 1966 OCH STRUKTURFONDEN

av Bengt Rydén

Konsekvenserna för arbetskraften av de senaste årens starka fusionsvåg har ännu så länge varit relativt begränsade i omfattning. De flesta sammanslagningar av företag har ännu inte mognat ut i praktiken, vilket talar för att många nedläggningar i form av interna företagskoncentrationer kommer att ske under resten av 60-talet enbart som en följd av hittills skedda fusioner. Bl a den slutsatsen drar civilekonom BENGT RYDÉN, Industriens Utredningsinstitut, när han här redogör för det rekordartade resultatet av industrins strukturrationalisering under 1966.

Att 1966 blev ett nytt rekordår för företagskoncentration och strukturrationalisering kom knappast som någon överraskning. Men att fusionerna och samarbetsavtalen skulle fortsätta att öka så snabbt att antalet inte långt ifrån fördubblades på två år, dvs sedan 1964, hade väl knappast någon räknat med på allvar. När så nedläggningarna samtidigt kom upp på en högre nivå än någon gång tidigare under den tioårsperiod för vilken statistik finns, är det inte förvånande att intresset för strukturfrågor nu är större än kanske någon gång tidigare.

Totalt uppgick antalet kända företagsköp, fusioner och långsiktiga samarbetsavtal inom industrin förra året till nämare 300. Den exakta siffran blev 296, vilket innebär en ökning med 25 procent jämfört med föregående år, en fördubbling på tre år och en sjufaldig ökning på sju år, dvs sedan 1959. Utvecklingen sedan 1958 — det första år för vilket uppgifter finns — redovisas i diagrammet här bredvid. Som diagrammet visar är det köpen och sammanslagningarna som ökat snabbt, framför allt under de senaste åren. De svarar nu för 80 procent av det insamlade materialet jämfört med mellan hälften och 2/3 för några år sedan.

Nu måste emellertid understrykas att själva insamlingsmetoden — studium av dags- och fack-

press, årsberättelser och liknande — med stor sannolikhet medför en systematisk underskattning av antalet samarbetsavtal. I själva verket torde det slags samarbetsavtal som ingår i materialet — rörande exempelvis specialisering och byte av produkter, gemensam tillverkning och/eller marknadsföring, forskning, utvecklingsarbete och utbildning — och som ofta sålunda har samma syfte eller verkningar som en fusion, i praktiken vara vanligare än dessa. Men denna systematiska underskattning ger naturligtvis inte förklaringen till den relativa ökningen av antalet fusioner, även om pressens förmodligen i dag större intresse än tidigare för fusioner kan vara en del-

förklaring. En troligen viktigare orsak är att ett växande antal företag blivit på det klara med vilka fördelar som kan vinnas genom koncentration och samverkan och att dessa fördelar ofta ger ett snabbare och stabilare resultat genom ett fullständigt samgående än genom ett partiellt.

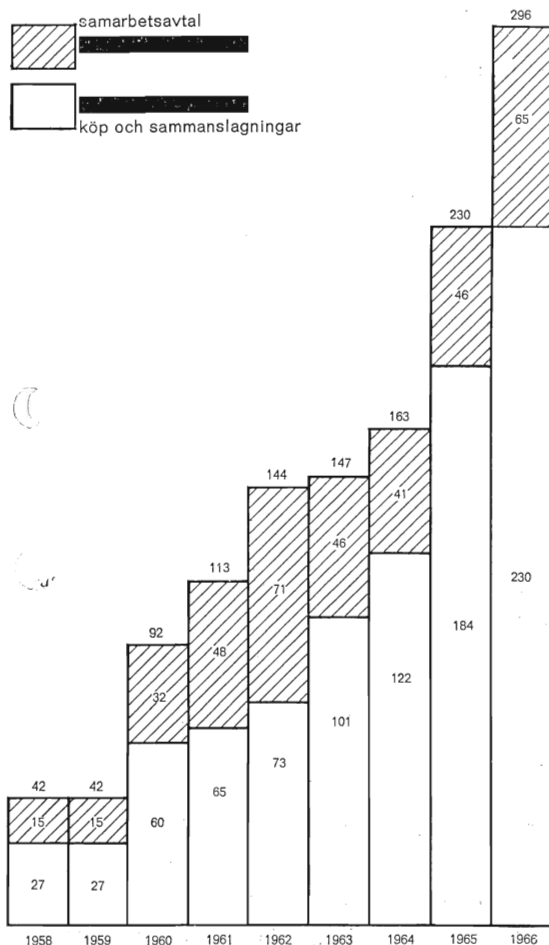
Företagsköpen dominerar

De företagsköp och sammanslagningar — fusioner — som ingår i materialet är uppdelade på fyra olika kategorier. Den största gruppen avser fusion mellan svenska företag genom aktieförvärv varvid huvudkriteriet är att förvärvet gäller minst halva aktiekapitalet. Av totalt 230 fusioner förra året svarar gruppen för 163 jämfört med 147 året dessförinnan och mellan 50 och 80 tidigare under 60-talet. Den andra gruppen består av sådana mera partiella fusioner, där ett företag övertar inte ett helt annat företag utan endast förvärvar vissa tillgångar, t ex en fabrik, maskiner, lager m m för tillverkning av en viss produkt eller företagets distributionskedja. Denna typ av fusion har ökat kraftigt under den nioårsperiod för vilken uppgifter finns: från bara en handfull per år 1958—61 via ett tjugotal 1962—65 till hela 38 förra året. Ökningen antyder ett växande inslag av produktbyte och specialisering inom industrin.

De båda sista grupperna är internationella fusioner i vilka ett svenskt företag antingen har köpt eller blivit köpt av ett utländskt företag. De internationella fusionerna är naturligtvis få jämfört med de nationella men även de har ökat. Tidigare har de bara uppgått till i genomsnitt ett tiotal varje år med ungefär lika stor fördelning på båda kategorierna. Men sedan 1963 har en inte oväsentlig ökning skett med följande års-siffror: 8, 15, 22 och förra året 29. Fördelningen var jämn även 1966; 15 svenska företag förvärvades av utländska och resterande 14 utländska av svenska.

Nästan hälften av de köpta svenska företagen var inte industriföretag utan grossister och tidi-

Antal företagskoncentrationer inom industrin 1958—66

gare huvudagenter till köparbolaget. Det antyder att de utländska köparna vill satsa hårdare än förut på den svenska marknaden. De utländska företag som köptes av svenska var däremot med ett undantag renodlade tillverkningsföretag. Sex av dem ligger inom EEC (Tyskland 3, Frankrike 2, Holland 1), likaledes sex inom EFTA (Danmark 2, Norge, Finland, Storbritannien, Österrike vardera 1) och övriga två i Spanien och Peru. Av de utländska köparbolagen var 6 amerikanska, 6 från EFTA (Storbritannien 3, Danmark, Norge, Finland vardera 1) samt 2 från EEC (Tyskland, Italien). Bilden är mycket lik tidigare års.

Stordriftsfördelar med fördröjd effekt

Fusionerna kan naturligtvis klassificeras på många andra sätt. En uppgift av intresse är att 2/3 av dem kan betecknas som horisontella, dvs de skedde mellan företag med i stort sett samma produktionsinriktning. Andelen var lika stor även 1965 men dessförinnan bara omkring hälften. Det antyder en ökad press på företagen att utnyttja de stordriftsfördelar inom produktion, marknadsföring, forskning m m som fortfarande finns i många branscher. Fusionsvågens viktigaste element är därför storleksrationaliseringen och de stordriftsfördelar inom en rad företagsfusioner som den möjliggör.

En del av de många nedläggningar som skett under det senaste året — 220 stycken under 1966 — är helt enkelt uttryck för att de genom fusionerna möjliggjorda stordriftsfördelarna börjat utnyttjas i praktiken och att storleksrationaliseringen genomförs på fältet. Men eftersom sådana åtgärder av många skäl är både känsliga och besvärliga att genomföra tar det minst ett eller ett par år, ofta ännu längre, innan den horisontella fusionen resulterar i en eller flera nedläggningar av produktionsställen. Det pekar på att konsekvenserna för arbetskraften av de senaste årens starka fusionsvåg ännu så länge varit relativt begränsade i omfattning. De flesta sammanslag-

ningarna har inte hunnit mogna ut i praktiken, vilket talar för att många nedläggningar i form av interna företagskoncentrationer kommer att ske under resten av 60-talet enbart som en följd av hittills skedda fusioner. Lägg därtill ytterligare kommande fusioner samt nedläggningar av andra skäl och slutsatsen kan endast bli en totalt sett fortsatt hög nedläggningsfrekvens under de närmaste åren. Det kallar på ökade resurser för arbetsmarknadspolitiska insatser av skilda slag liksom på en skärpt planeringsberedskap hos berörda myndigheter. Här finns onekligen plats för ökat samråd mellan företagen och samhället.

Den resterande tredjedelen av fusionerna fördelar sig på följande sätt: tio procent, dvs elva drygt tjugotal, var diversifieringar och kompletteringar, något färre var vertikala fusioner och omkring femton procent (33 stycken) bestod av investmentbolagsköp. Det innebär att investmentbolagen som väntat nu tycks ha börjat komma in i en konsolideringsperiod då relativt sett större intresse ägnas åt utveckling och samordning av redan förvärvade företag än åt att förvärva ytterligare nya företag. Däremot torde knappast utbudet av mindre och medelstora företag ha minskat.

Långsiktig sysselsättningsgaranti

Den typ av strukturförändring som företagsfusioner innebär sker fortfarande i allt väsentligt med små men desto flera steg. Endast ett fåtal sammanslagningar skedde förra året liksom tidigare mellan fler än två företag åt gången. Fem fusioner omfattade tre företag och två fusioner ytterligare några företag. Men det betyder inte att fusionerna har haft obetydliga verkningar på strukturen inom olika branscher. Inom en rad branscher har under de senaste åren skett fusioner och andra samarbetsarrangemang som haft eller snart kommer att få genomgripande verkningar på branschens uppbyggnad och konkurrensförutsättningar. Många gånger har förändringarna skett stegvis och på initiativ av något av de större före-

tagen inom branschen.

Som exempel på industrigrenar där genomgripande förändringar skett under det senaste året kan nämnas: tillverkningen av buss- och lastbils-karosser, värmepannor, additionsmaskiner, utrustning för interna och externa transporter, batterier, tuber, bärkassar, yllevaror, tapeter, gasolutföring, glass, lim och stenprodukter. Inom samtliga dessa branscher kan koncentrationsåtgärder bara under den allra senaste tiden uppskattas till att ha omfattat minst hälften av branschens totala tillverkning. I flera fall har täckning varit fullständig. Att tolka dessa förändringar, och de nedläggningar som några av dem redan resulterat i, som krissymptom är naturligtvis fel. Med givna förutsättningar skulle det snarare vara ödesdigert om de inte skedde, eftersom många av dem antagligen torde vara absoluta villkor för branschens långsiktiga fortlevnad. Dessa fusioner är därför snarare en garanti för en på sikt tryggad sysselsättning än ett hot mot den.

Storföretagen i tätén

Vilken typ av företag deltog i 1966 års fusioner? Liksom tidigare var det i stor utsträckning stora

företag som köpte medelstora eller små företag. Samgående mellan lika stora företag är fortfarande relativt sällsynta. Av köparbolagen kan drygt hälften betecknas som stora företag med mer än 500 anställda, medan resten i huvudsak var medelstora företag. Majoriteten av de köpta företagen (60 procent) var medelstora (50—500 sysselsatta), 1/3 var mindre och sålunda endast ett fåtal större. Av de börsnoterade företagen var över hälften engagerade i fusioner och nästan lika många av de ca 80 storföretagen i 100-miljonerklubben. Räknar man med även andra typer av samgåenden stiger andelen till 2/3 för börsföretagen och knappt 60 procent för de 80 största industriföretagen. Många av de större företagen återfinns flera gånger i materialet. Åkerlund & Rausing var exempelvis engagerat i hela 7 förvärv och 1 samarbetsavtal. Husqvarna Vapenfabrik förekommer i 6 olika fall, Papyrus i 5 och ett tiotal andra storföretag i 3 olika fall.

På koncentrationsåtgärdernas branschfördelning skall inget större utrymme spillas. Den framgår av tabellen och torde inte kräva några omfattande kommentarer. Metall- och verkstadsindustrin svarar som vanligt för nästan hälften av fallen och inte heller för övrigt kan man notera några större överraskningar. Måhända förtjänar

Företagskoncentrationer inom industrin 1966

Antal sammanslagningar och samarbetsavtal enligt uppgifter i pressen

Industrigren	Köp och/eller sammanslagningar i Sverige	Köp av delar av företag i Sverige	Samarbetsavtal i Sverige	Svenska köp av utländska företag	Utländska köp av svenska företag	Samarbetsavtal över gränserna	Summa
Metall- och verkstadsindustri	56	15	27	10	9	9	126
Jord- och stenindustri	15	2	5	2	—	—	24
Träindustri	17	3	4	—	—	—	24
Massa- och pappersindustri	17	5	3	2	1	2	30
Grafisk industri	2	—	1	—	—	—	3
Livsmedelsindustri	14	1	1	—	—	—	16
Dryckesvaruindustri	1	—	—	—	—	—	1
Textil- och sömnadsindustri	13	5	4	—	2	4	28
Läder-, hår- och gummivaruind	7	1	—	—	1	2	11
Kemisk och kemisk-teknisk ind	16	3	2	—	2	1	24
El-, gas- och vattenverk	—	3	1	—	—	—	4
Byggnadsindustri	5	—	—	—	—	—	5
Hela industrin	163	38	48	14	15	18	296

det kanske framhållas att fusionsaktiviteten under 1966 jämfört med tidigare år var ovanligt stor inom textil- och konfektion-, trä-, jord- och sten- samt gummivaruindustrierna. Inom den kemiska branschen samt livsmedelsindustrin var aktiviteten märkbart lägre än tidigare, både absolut och relativt sett.

Behövs speciellt branschstöd ?

Frågan om takten i industrins strukturrationalisering har som bekant åter blivit aktuell, bl a genom förslaget om att inrätta en särskild näringspolitisk fond. Mot bakgrund av den här redovisade mycket snabba ökningen av antalet fusioner och andra samarbetsarrangemang liksom av antalet nedläggningar, vilket sammantaget innebär en hastig koncentration av både företags- och anläggningsstrukturen inom industrin, kunde ett sådant stöd till fortsatt strukturomvandling som fonden välvilligt kan bedömas åsyfta tyckas vara överflödigt. Men det här presenterade materialet kan inte ge direkt stöd för en sådan slutsats. För det första är branschfördelningen inte tillräckligt nedbruten för att tillåta några slutsatser om behov av ytterligare koncentration och strukturrationalisering inom enskilda branscher. Dessutom tycks kapitalbristen och den dåligt fungerande kapitalmarknaden inte nämnvärt lägga hinder i vägen för en strukturomvandling i form av fusioner m m utan tvärtom kanske bristen i stället stimulerar den. Men kapitalbehovet uppstår ofta i ett senare led, dvs när stordriftsfördelarna skall utnyttjas genom till- eller nybyggnad och andra former av stundtals mycket kapitalkrävande investeringar. Därtill kommer att strukturomvandling naturligtvis sker i flera andra och minst lika väsentliga former som företagssamgående, t ex internt inom företag och genom nyetableringar.

Ett monumentalt förslag

Den stora frågan gäller därför inte kapitalbehovet som sådant. Det är ovedersägligt. Kruket är

i stället i vilka former och på vilka villkor kapitalet skall ställas till företagens förfogande. Det är svårt att inse att kapitalförsörjningen i hittillsvarande former fungerat så illa att extraordinära insatser skulle vara påkallade av det skälet. Inte heller har man kunnat (eller försökt) visa att nuvarande former, med eller utan modifikationer, inte skulle kunna sörja för en tillfredsställande fördelning av kapitalresurserna även i framtiden. Det är därför svårt att betrakta fonden som ett förslag grundat på renodlade effektivitetsbedömningar. Om så vore fallet är det i hög grad förvånansvärt att ett så viktigt förslag i motsats till praxis inte görs till föremål för en allsidig bedömning och debatt. För ingen kan väl på allvar hävda att förutsättningarna för industriell verksamhet i vårt land skulle ha förändrats så snabbt och drastiskt att det motiverar förslag och åtgärder av den karaktär som nu diskuteras.

Men om fonden trots allt har sysselsättningspolitiska skäl och syften blir bedömningsgrunden en helt annan. Som redan nämnts är en successiv och kraftig utbyggnad av sysselsättningspolitikens olika medel både önskvärd och nödvändig. Men detta kräver en helt annan diskussion än den vi hittills haft om fonden. Det är beklagligt att fondutspelet skett på sådant sätt att en rationell bedömning och vettig diskussion inte varit möjlig. Det verkar som om tillkomsten av en näringspolitiska fonden av framtidens historiker kommer att skildras som ett monumentalt undantag från traditionell svensk rationalitet och grundlighet.